

اثبات اینکه پهپاد در حریم ایران بوده کاملاً میسر است

اقدام بجای ایران و بن بست‌های حقوقی پهپاد برای ترامپ

گفت‌وگویی «توسعه ایرانی» با دکتر حسین نواده توپچی، متخصص حقوق بین‌الملل

محبوبه ولی

چهار روز از هدف قرار گرفتن پهپاد ۲۰۰ میلیون دلاری آمریکا توسط پدافند نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی می‌گذرد و آمریکا هنوز رسماً نپذیرفته که پهپاد تجسس‌اش به حریم هوایی ایران تعرض کرده است؛ هر چند که ظاهراً مستندات پرواز پهپاد آمریکایی در آسمان ایران، پشت درهای بسته به اطلاع ترامپ رسیده است!

سازمان نقشه برداری کشور روز جمعه با ارائه مختصات دقیق موقعیت پهپاد تجسس «گلوبال هاوک» در حریم هوایی ایران، تأکید کرد که این پهپاد در هشت مایلی خط ساحلی جمهوری اسلامی ایران بوده، در حالی که محدوده دریای سرزمینی بر اساس کنوانسیون حقوق دریایا، ۱۲ مایلی خط مبدأ ساحل است. بنابراین پهپاد آمریکایی به اندازه چهار مایل وارد محدوده دریای سرزمینی ایران شده است.

سازمان نقشه برداری کشور با شرح این جزئیات اطمینان داده بود که «هیچ شبهه‌ای درباره اینکه این پهپاد در حریم هوایی ایران بوده، وجود ندارد.» با این حال آمریکایی‌ها همچنان تأکید دارند که گلوبال هاوک آنها بر فراز آب‌های بین‌المللی بوده و ایران به اشتباه آن را هدف گرفته است.

در چنین مواردی کدام نهاد می‌تواند ادعای دو طرف را راستی آزمايي کند؟ چه ادله و مستنداتی می‌توان برای اثبات ادعا در این گونه موارد ارائه کرد؟ دست ایران برای اثبات اینکه پهپاد آمریکایی بر فراز آب‌های ایران بوده چقدر باز است و همینطور دست آمریکا در اثبات ادعای خود؟

اصلاً قوانین بین‌الملل درباره استفاده از پهپادها، هواپیماها و حضور آنها در داخل یا حوالی حریم هوایی کشورها چه می‌گویند؟ و یک سوال مهم دیگر: آیا در صورت وقوع چنین اتفاقی، کشور متجاوز حق حمله به کشوری که ابزار نظامی آن را مورد هدف قرار داده دارد؛ کاری که ترامپ اعلام کرد قصد انجام آن را داشته اما ۱۰ دقیقه قبل از اعلام حمله آن را متوقف کرده است؛ چنین اقدامی چه بار حقوقی دارد و در روابط بین‌الملل چه تعبیری از آن می‌شود؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها و بررسی ابعاد حقوقی ماجرای پهپاد گلوبال هاوک و سرنگونی‌اش توسط سپاه پاسداران؛ به سراغ دکتر حسین نواده توپچی، متخصص حقوق بین‌الملل، مدیریت استراتژیک و استاد دانشگاه عالی دفاع ملی رفتیم.

آنچه می‌خوانید گفتگویی است با وی که خود زمانی خلبان بوده و کتاب‌های «حقوق بین‌الملل فضا» و «مقدم‌های بر حقوق بین‌الملل هوایی» از تألیفات ارزشمند اوست.

■ ■ ■

■ اگر آمریکا مدعی شود که پهپاد روی

آب‌های بین‌المللی بوده و بعد از انهدام باد

لاشه آن را به سوی آب‌های سرزمینی ایران

آورد چطور؟

در آن صورت نیز اثبات اینکه این پهپاد در حریم

ایران بوده از طریق رادارها و سیستم پدافندی

ایران بوده از طریق رادارها و سیستم پدافندی

ایران بوده از طریق رادارها و سیستم پدافندی

قیاس کند که چون کشتی‌های می‌توانند از دریای سرزمینی عبور کنند، پس هواپیماها نیز می‌توانند. اصلاً این طور نیست.

■ قوانین برای هواپیماهای مسافربری که از حریم هوایی کشورها عبور می‌کنند، چگونه است؟

پرواز هواپیماهای مسافربری از حریم هوایی کشورها در پی قرارداد بین دولت‌ها یا همان «موافقتنامه ترانزیت هوایی» اتفاق می‌افتد که در آن توافقات، هم جزئیات هواپیماهایی که حق عبور دارند مشخص می‌شود و هم جزئیات مبدأ و مقصد و دولت‌های بدین ترتیب این امتیازات را بین یکدیگر مبادله می‌کنند.

برخی دیگر از هواپیماها نیز هواپیماهای غیر منظم در سررویس‌های هوایی سیویل (غیر نظامی) هستند که آنها هم چون ثبت بین‌المللی شده‌اند، می‌توانند با هماهنگی اجازه عبور بگیرند و بدین ترتیب از فراز کشورها عبور می‌کنند یا آنجا می‌نشینند و بارشان را تخلیه می‌کنند.

اما داستان هواپیماهای دولتی کاملاً متفاوت است. یعنی کنوانسیون شیکاگو (معاهده هواپیمایی غیر نظامی بین‌المللی) و معاهدات بین‌المللی که در این حوزه داریم، فقط و فقط مشمول حال سیویل است و هواپیمای دولتی را شامل نمی‌شود. بنابراین اینکه در این مورد نیز شبهه ایجاد شود که این همه هواپیما می‌آید و رد می‌شود، آیا اینها حریم هوایی را نقض می‌کنند نیز قیاس مع‌الفارق است.

■ مشخصاً درباره پهپادها چطور؟ در سال‌های اخیر روند استفاده از پهپادها در مداخلات مسلحانه رو به افزایش است و معمولاً هم استفاده از آنها به بهانه مبارزه با ترور بیسم توجیه می‌شود. در حقوق بین‌الملل چه ضوابط و مقرراتی بر استفاده از پهپادها حاکم است؟

مطالعه درباره پهپادها در نظام حقوقی به تازگی آغاز شده است. ایکائو تحت عنوان ۱۹ انکس (ضمانت پیمان شیکاگو) است و انکس ۲۰ آن درباره پهپادهاست که در دست‌بندی نظامی قرار می‌گیرد و ایکائو تازه در حال مطالعه درباره آن است. بنابراین قوانین قرص و محکم درباره آنها وجود ندارد. اما گذشته از آن درباره استفاده از پهپادها برای مبارزه با ترور بیسم، نکته قابل تأمل این است که خود ترور نیز در حقوق بین‌الملل و جامعه بین‌الملل تعریف نشده است. کسانی هم که مانع تعریف آن شدند آمریکا و دولت‌های تابع آن بودند؛ گمان اینکه نگذاشتند «تجاوز» نیز تعریف شود. البته دیوان کیفری بین‌المللی اخیراً تعریفی ارائه کرده اما این دیوان در حد و اندازه شورای امنیت سازمان ملل نیست. بنابراین وقتی «ترور» دارای تعریف حقوقی نیست، آنچه در مورد آن گفته می‌شود در یک فضای ذهنی است. حال استفاده از پهپاد برای مبارزه با ترور بیسم نیز یکی از آن مغلط‌های آمریکایی است. بازی بسیار خطرناکی را شروع کرده‌اند.

■ به هر حال به رغم چنین خلأ‌های حقوقی، ایران اعلام کرده که از حریم کایا حقوقی در برابر ترور چنین هواپیماهایی چه می‌گویند؟ این روزها این شبهه مطرح می‌شود که کشتی‌های بسیاری بدون هماهنگی از حریم دریایی ما عبور می‌کنند و مشکلی نیز پیش نمی‌آید.

وقتی از دریا صحبت می‌کنیم، قوانین حقوقی درباره آب‌های داخلی مثل جاهایی که اسکله‌ها و رودخانه‌ها هستند، مانند خشکی است. از خط مبدأ تا ۱۲ مایلی به سمت دریای می‌شود دریای سرزمینی، در دریای سرزمینی دولت‌ها اعمال حاکمیت می‌کنند، یک استثنا دارد که آن هم برای کشتی‌هاست. برای کشتی‌ها امکان عبور بی‌ضرر را قائل شده‌اند. یعنی این کشتی‌ها فقط می‌توانند رد شوند اما نمی‌توانند تبلیغات کنند، لنگر بیندازند، ماهی‌گیری کنند و قاچاق انجام دهند.

■ بدون هماهنگی؟ بله! این عبور بی‌ضرر است. یک عرف بین‌المللی است و همه رعایت می‌کنند. در تنگه‌ها نیز فقط حق ترانزیت دارند، اما تفاوت کشتی‌ها و هواپیماها در مقررات حقوقی این است که هواپیماها برخلاف کشتی‌ها در آب‌های سرزمینی حق «عبور بی‌ضرر» ندارند. بنابراین کسی نمی‌تواند این موضوع را

شکایت می‌کند. اما مسئله‌ای که وجود دارد ساختار سازمان ملل و سرنوشت شکایاتی است که علیه آمریکا مطرح می‌شود، این شکایات معمولاً منجر به تحمیل هزینه به آمریکا و اوار کردن آن به پذیرش مسئولیت اعمال نمی‌شود. با توجه به این موضوع این شکایت چه سرنوشتی خواهد داشت و چه تبعاتی را می‌تواند متوجه آمریکا کند؟

باید به این نکته توجه کنید که دولت‌ها از اینکه کارشان به دادگاه کشیده شود، ابا دارند. آمریکایی‌ها در قضیه ایرباس دست و پایی زدند که محکوم نشوند و بالاخره در راه‌های دیوان لابی کردند که موضوع با سازش تمام شود. محکومیت برای دولت‌ها حداقل از نظر پرستیژ بسیار سنگین است. در قضیه ملی شدن نفت و تلاش‌های دکتر مصدق، اولین بار در دنیا بود که یک جهان‌سومی یک قدرت جهانی قلندری را محکوم کرد؛ این هنوز در کتاب‌های حقوق بین‌الملل هست. این را نباید دست‌کم گرفت. هر چه از این اتفاقات می‌افتد دنیا به واقعیات بیشتر پی می‌برد و سردمدار این حرکت جمهوری اسلامی است. هیچ کشوری جرأت ندارد وارد این مسائل شود و زیر فشارهای آن تاب بیاورد.

■ معمولاً در چنین مواردی شورای امنیت علیه کشور خاصی بیانیه می‌دهد، اما آمریکا بیکار بیانیه‌ای علیه خود را می‌تواند و تو کند.

آمریکا و تو می‌کند؛ حتی انگلیس هم، و تو می‌کند؛ اما با این حال مطرح شدن این بحث و سر و صدایی که در دنیا بلند می‌شود خیلی به نفع ماست. همین مقدارش هم که در شورای امنیت مطرح شود و حتی آنها تو کنند باز به نفع ماست. جایگاه ایران را بالاتر می‌برد. زمانی این طور بحث می‌کردند که جمهوری اسلامی بحران مشروعیت دارد، یعنی جامعه جهانی جمهوری اسلامی را نپذیرفته است. الان دارند می‌بینند که جامعه جهانی تنها ایران را پذیرفته، بلکه ایران یک شاهکار حقوق بین‌الملل را هم انجام داد.

■ موضوع دیگری که می‌خواهم درباره بار حقوقی موضوع از شما بپرسم، توثیق تهدید آمیز ترامپ است. خوب ترامپ توثیق‌ها یا اظهارات تهدید آمیز زیادی دارد، اما در توثیق روز جمعه‌اش مشخصاً اعلام کرد که آمریکا آماده حمله به ایران بوده و او ۱۰ دقیقه قبل از حمله دستور توقف آن را داده است!

این موضوع بسیار مهمی است. این اظهارات نقض صریح بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد است که می‌گوید «تهدید به کاربرد زور و به کارگیری زور در روابط بین‌الملل ممنوع است.» یعنی دولت متمدن، اعضای جامعه بین‌المللی و اعضای منشور ملل متحد سازمان ملل متحد حق ندارند یکدیگر را تهدید به کاربرد سلاح و زور کنند.

■ حتی اگر تلافی جویانه باشد؟ چرا که آمریکا مدعی است این حمله در راستای مقابله با اقدام ایران در خصوص سرنگون کردن پهپاد آمریکایی است.

حتی اگر فرض کنیم که پهپاد آمریکایی در آب‌های بین‌المللی بوده و ایران مقصر است، باز هم این تهدید نقض بند ۴ ماده دو منشور ملل متحد است، چرا که مطابق این منشور فقط یک جا دولت‌ها حق دفاع مشروع دارند آن هم وقتی است که حمله‌ای اتفاق می‌افتد نه اینکه از قبل اعلام کند «در نظر داشتیم سه نقطه را بزمن بعد پشیمان شدم و تزدیم». این خود نقض صلح و تهدید صلح و امنیت بین‌المللی است.

■ آیا ایران در این مورد نیز می‌تواند از آمریکا شکایت کند؟ بله، جمهوری اسلامی می‌تواند با دست‌پراز آمریکا به شورای امنیت شکایت کند. از نظر حقوق بین‌الملل هم طرح اینکه «می‌خواستم سه نقطه را در ایران بزمن» و هم «تعرض پهپاد به حریم ایران»، خلاف قوانین بین‌الملل است.

ایران در قضیه پهپاد می‌تواند با استناد به ماده ۵۱ منشور ملل متحد و در ارتباط با اظهارات ترامپ درباره حمله به ایران نیز مستند به بند ۴ ماده ۲ این منشور از آمریکا شکایت کند. بر این

اساس عرض می‌کنم آمریکایی‌ها به دنبال به هم ریختن نظام منشورند. نظام منشوری که با خون دل ساخته شده و دنیا تا حالا هزینه گزافی بابت آن داده و این نظم نیم‌بند را به وجود آورده؛ اما آمریکا به دنبال نابودی آن است.

■ آمریکایی‌ها نیز خواستار نشست شورای امنیت درباره ایران شده‌اند. آیا آمریکا برای اثبات ادعای خود درباره پهپاد سرنگون شده دست‌پرازی دارد یا بلوف می‌زند و مطمئن باشیید آخر سر کم می‌آورد و باز شروع می‌کند به تهدید یا تطمیع و فراقفتی. آنها استاد سنار یوسازی و مفهوم‌سازی‌اند. رسانه هم که تا دلتان بخواد دارند؛ اینگونه دنیا را تحت فشار قرار می‌دهند. مادر فصلی زندگی می‌کنیم که آمریکایی‌ها می‌خواهند نظم جهانی را عوض کنند. نظم جهانی هم وقتی عوض می‌شود که جنگ جهانی اتفاق بیافتد. الان دیگر همه می‌دانند که جنگ جهانی اتفاق نمی‌افتد چون با یک سلاح اتمی همه چیز نابود می‌شود و دیگر کسی باقی نمی‌ماند که پیروز باشد یا مغلوب. پس می‌آیند روش ساده‌تر و ارزان‌تر را پیش می‌گیرند که آن پوساندن نظام فعلی و نظم جهانی است.

الان آمریکایی پس از دیگری از سازمان‌های بین‌المللی بیرون می‌آید، پیمان‌ها را به هم می‌ریزد، تعهدات را به هم می‌زند و همه این مقدمات مساوی است با فروپاشی منشور سازمان ملل متحد. الان در اصل تنها کشوری که جلوی این داستان ایستاده ایران است. آنها معتقدند اگر بخواد خود را میانه را جمع و جور کنند باید در ایران کار را بکنند، هر کاری در اطراف کردند به نتیجه نرسیدند؛ حالا می‌خواهند مستقیم با خود ایران کار تمام کنند.

■ به موضوع هواپیمای مسافربری ایرباس اشاره کردید؛ این روزها آن خاطر تلخ برای خیلی‌ها زنده شده است. آیا تجربه حقوقی که ایران در ماجرای ایرباس پشت سر گذاشت، در این پرونده به کار ایران خواهد آمد؟

در قضیه ایرباس ما خیلی خیلی خسارت دادیم. حالا من می‌بینم در شبکه‌های اجتماعی برخی می‌گویند آمریکایی‌ها خسارت دادند. در حالی که گروه حقیقت‌یاب ایکائو در قضیه ایرباس دقیق‌ترین گزارش را ارائه دادند که در دیوان لاهه هم به درد ما خورد و ثابت کردند که ایرباس در آب‌های سرزمینی جزیره هنگام پایین افتاده است. یعنی ناو مونتگمری و وینسنس در دریای سرزمینی ما شلیک را انجام داده بودند. اما به رغم گزارش گروه حقیقت‌یاب ایکائو آمریکا محکوم نشد و در نهایت ریگان گفت مایک صدق‌های به شما می‌دهیم.

آمریکایی‌ها از این شسارت‌ها زیاد کرده‌اند، جمهوری اسلامی دیگر کار به دست‌خوشانش رسیده که دارد جواب می‌دهد. زمان جنگ هواپیماها ما در پایگاه بندرعباس هم که می‌خواستند Taxi کنند، یعنی هنوز بلند نشده بلکه می‌خواستند از رگ‌ب شروع کنند به خیزش تا بیا بیا ندانند! این قضیه «Anunknown plane» می‌داند. در قضیه ایرباس افرادی که سواد بررسی حقوقی موضوع را داشته باشند، یا نبودند یا نخواستند کمکی کنند و ایران خیلی ضرر کرد؛ خون انسان‌های بسیاری مغلولمانه به هدر رفت. الان اما باید بر همه نکاتی که حق ایران را احقاق می‌کند تکیه کرد و کوتاه نیامد. ما ما خودمان را خیلی وقت‌ها دست‌کم می‌گیریم. اینها بار رسانه‌هاشان ذهنیت‌ها را شکل می‌دهند، اما واقعیت‌های حقوقی نه کاری به رسانه دارد نه تلویزیون. گروه حقیقت‌یاب می‌آید و واقعیت‌ها را پیدای می‌کند.